

P H I L T H E R

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYA
SZÍNHÁZ- ÉS FILMTUDOMÁNYI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGA

A performativitás mint fordulat

2016. május 30.

Magyar Tudományos Akadémia, BTK, Zenetudományi Intézet,
Bartók terem

BOLLOBÁS ENIKŐ: A performatív elméleti erőterei és az irodalomolvasás

Előadásomban előbb végigkövetem a performatív gondolat alakulását, aminek során ez a megjelenésekor még ezoterikusnak tűnő nyelvfilozófiai kategória diszciplínákat szervező elméletté fejlődött. Felvázolom a performatív fogalma körül létrejött sajátos elméleti erőteret, amelyben a nyelvészeti megközelítéseken túl helyet kapott többek közt a szubjektum, az interszubsztivitás, a gender, a test, a testi narrativitás, az önéletrajz, az alakzatok és a színházi performansz jelenségeinek performatív tételezése. Ezután több magyar és amerikai szerző – köztük Szendrey Júlia, Kaffka Margit, Ignotus, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Németh László, Kertész Imre és Rácz Zsuzsa, valamint Emily Dickinson, Herman Melville, Mark Twain és H.D. – művei kapcsán mutatom be, hogy a performatív erőterében kibontakozó megközelítések hogyan válnak olvasási és értelmezési eszközökké.

Bollobás Enikő az ELTE Angol-Amerikai Intézetének egyetemi tanára, az MTA doktora. Hét könyv és több mint másfélszáz tanulmány szerzője, melyek magyar és nemzetközi tudományos és irodalmi folyóiratokban láttak napvilágot. A performativitás kérdéskörének két könyvet szentelt (*They Aren't, Until I Call Them – Performing the Subject in American Literature* [New York, Peter Lang, 2010], *Egy képlet nyomában – Karakterelemzések az amerikai és a magyar irodalomból* [Budapest, Balassi, 2012]), emellett tanulmányokat jelentetett meg különböző kiadványokban, ahol az irodalom- és kultúraolvasásban alkalmazza a performatív és beszédaktuselméleti megközelítést (pl. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve*, *Angol Filológiai Tanulmányok*, *Journal of Pragmatics*, *Acta Litteraria*, *Language and Style*, *Filológiai Közöny*, *Word and Image*, *Americana*, *Műút*, *The Emily Dickinson Journal*, *TNTeF Journal*, *ITK*, *Paideuma*).

GYÖRGY PÉTER: A performatív valóság

Az előadásban a valóság és a performativitás közti szerződések rendszerét tekintem át három példán keresztül. A politikai valóság kérdését a 2011-ben indult *Black Mirror* című sorozat első része, a *National Anthem* elemzésével, a történelmi fikciók élményét William Kentridge 1994-ben készült *Felix in Exile* című animációs filmjével, végül a szerelem mi-benlétét Meg Stuart és Philipp Gehmacher 2007-es *Maybe forever* című előadásával dokumentálom.

György Péter egyetemi tanár, az ELTE BTK Művészetelméleti és Média-kutatási Intézetének vezetője. DSc dolgozata a múzeumelmélet filozófiai kérdéseivel foglalkozott, az elmúlt években több tanulmányt és könyvet írt múzeumokkal kapcsolatban. 2016 tavaszán jelent meg legújabb könyve *Az ismeretlen nyelv – A hatalom színrevitele* címmel.

FOGARASI GYÖRGY: „doth suffer a sea-change”. Austin gazdag és furcsa hagyatékáról

A performativitás nehezen kezelhető fogalma gyakran a performatívum szűkebb nyelvfilozófiai terminusának utólagos aberrációjaként, jogtalan kiterjesztéseként vagy elferdítéseként jelenik meg előttünk. John Austin írásainak közelebbi vizsgálata azonban mintha inkább azt mutatná, hogy az illető kifejezés már kezdettől meglehetősen mozgékony, a köréje épülő elmélet problematikus körvonalai és elemi átalakulása pedig arra figyelmeztetnek, hogy talán épp ebben a mozgékonyágban láthatjuk Austin hagyatékának sokrétűségét és a kritikák ellenére is produktív erejét. Előadásomban e mozgásokat próbálom bemutatni egyrészt Austin 1955-ös harvardi előadássorozatában, másrészt néhány kapcsolódó, ám Magyarországon mindeddig kevésbé tárgyalt esszéjében. Kiindulópontul egy Shakespeare-től származó kifejezés, a *sea-change*, és annak a harvardi előadásokban való kétszeri előfordulása szolgál.

Fogarasi György a Szegedi Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének oktatója. Kutatásai a romantikus irodalom és filozófia mellett a klasszikus retorikára, a 18. századi esztétikára, valamint tágabb elméleti összefüggésekre és jelenkori kihívásokra irányulnak. *Nekromantika és kritikai elmélet* című könyve 2015-ben jelent meg.

GYIMESI TIMEA: Kimerülés és performativitás. Deleuze, Guattari és a klinikai kritika

Gilles Deleuze Uno Kuniichinek írt levelében fejt ki a leggazdaságosabb formában azt a pragmatista szemléletű nyelvfilozófiát, amely eseményfilozófiáját (vagyis a problematikus differencia köré elrendeződő filozófiáját) megalapozza. Eszerint a nyelv „nem áll meg önmagában”. A *Mille Plateaux 4.*-ben *A nyelvészet posztulátumai* című fennsíkon Guattarival együtt utal Austin performativitás-fogalmára, Kafka (kisebbségi) nyelvtapasztalatára, valamint Labov nyelvészeti kutatásaira – a nyelv heterogén és nem jelölő, és e heterogeneitás az, ami a nyelvet minorizálja, dadogtatja. A közvetett szabad beszédként értett nyelv procedurális és interaktív. E felismerés következményeként olvasható Deleuze és Guattari filozófiája mint a performatív/pragmatikus fordulat tényállása, mint a pragmatista irodalomelmélet és relációesztétika (színház- és művészetelmélet) alapvetése, amely gyökeresen megváltoztatta az írás, az olvasás, a befogadás alakzatait.

Deleuze és Guattari fogalmai (rizóma, transzverzalizáció, leendés, sima/bordázott tér stb.) arra mutatnak rá, hogy maga a performálás nem egy egyszer és mindenkorra azonos minőség performálása, hanem olyan folyamat, ami nem kötődik szigorúan egy adott „szerencsés helyzet-hez”, hanem a differenciában rejlő *diszparációból* következik: vagyis eseményként, a virtuális aktualizálódásaként folyton formálódik. A performativitás tehát túlmutat a reprezentáció rendszerén: olyan moduláció, olyan „folytonos variáció”, amely kollektív elrendeződésben gondolkodik az emberről és vágyáról, a per-formálódó társadalomról.

Nem véletlen, hogy a performativitásról való gondolkodás természetes közege a színház. Deleuze és Guattari munkája rámutat viszont arra is, hogy e cselekvés és folyamatszerűség nemcsak a nyelv fogalmát képes dinamizálni, minorizálni, de a kép fogalma is megszabadítható a „kritika” nyelvészeti kategóriáitól. A performativitás végső soron az a *„klinikai kritika*, amely a művészetet eloldozza magába záródó autonómiájától: rámutat arra, hogy a művészetet – ahogy a filozófiát és a tudományt is – csak önnön kívülije felől, kollektív politikai dimenziójában érdemes vizsgálni. Ennek a kollektív elrendeződésnek par excellence tere a színház. Az előadás a klinikai kritikafogalom megvilágításával Deleuze Beckett-darabjai kapcsán a *kimerülés* fogalmát illeszti a performativitás elméleti terébe.

Gyimesi Timea az SZTE BTK Francia Nyelvi és Irodalmi tanszékén XX. századi és kortárs francia irodalmat, irodalom- és művészetelméletet oktat; kutatásai Gilles Deleuze és Félix Guattari gondolkodási terében a filozófia és a művészetek sajátos kreativitásai és dinamikáik leírására irányulnak.

TÖRÖK ERVIN: Performativitás, identifikáció, történelem

Az előadásban három nagy hatású kortárs film, a Joshua Oppenheimer rendezte *Act of Killing* (2012) című dokumentumfilm, valamint Alejandro G. Iñárritu *Birdman* (2014) és Yorgos Lanthimos *The Lobster* (2015) című játékfilmjének kapcsán azt vizsgálom, hogyan jelentkezik a kortárs – fikciós és nem-fikciós – filmben a performativitás kérdése a történeti-politikai reflexió és a (szereplői, valamint a szereplő és a befogadó közötti) identifikáció fő kérdéseként.

Ezek a filmek a performativitást mint a nyelvi-vizuális cselekvés kérdését az újbóli színrevitel (re-enactment) összefüggésében teszik érthetővé. Az előadás e kortárs filmek példáján azt vizsgálja, hogy bennük a performativitás kérdése nem rituális és kompetenciaalapú (Krämer) cselekvésként, elsajátított/elsajátítható játékszabályok, a „habitus” (Bourdieu) viszonylatában magyarázható, hanem egy folyamatelvű, differenciális, esztétikai összefüggésben.

Török Ervin az SZTE BTK Vizuális Kultúra és Irodalomelmélet tanszék oktatója, az Apertúra című folyóirat szerkesztője. Legutóbbi könyve: *Elmozdult képek. Nyelvi kép és megértés Heinrich von Kleist műveiben* (Ráció, 2015).

KÉRCHY VERA: A színház megkérdőjelezett „színháziassága”

A színházi előadás performativitáselméleten belüli megítélése kanyargós pályafutású. Miután Austin kizárta rendszeréből (hiszen a színész csak idézi a szerep szövegét), a dekonstrukció a sikertelen performatívum „felfedezésével” visszaemeli a fókuszba. Minthogy a szándék nélküli ismétlésben rejlő „ritualitás” általános jellemzője a nyelvnek, a beszédaktus-elmélet a „strukturális parazitizmus általános elméletévé” hangolódik. Ugyanakkor ez a nyelvhasználatot jellemző, metaforikus színháziasság már nem az a színház, amiről Austin beszélt. Sőt, a színházi előadás művészeti formája egyenesen Austin sikeres performatívumainak táborába toloncoltatik vissza. A színész ugyanis fiktív beszédével olyan világot imitál, amelyben a nyelvi jeleket sikeresen, szándék szerint lehet használni. Előadásomban a performansz- és performativitásolvasásnak mint a gondolkodás különböző alakzatainak különbségeit vizsgálom, és arra keresem a választ, hogy a dekonstruktív színháziasság mint metafora visszavezethető-e a színházi előadások konkrét recepción alapuló elemzésébe.

Kérchy Vera egyetemi tanársegéd az SZTE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén. Kutatási területe a színház és dekonstrukció kapcsolata, posztmodern színház- és performanszelméletek, színház és film intermedialis találkozásai.

BOZÓ PÉTER: A mikádó halállistája, avagy a performativitás mint szövegkritikai probléma

Mennyire lehet rekonstruálni egy olyan zenés színházi előadást, amelyre a hangrögzítés és filmfelvétel előtti időszakban került sor, ezért sem vizuális, sem akusztikus formában nem reprodukálható? A színház- és zenetörténet agyafúrt kutatói ilyen esetekben kénytelenek az előadás írásos lenyomataihoz – sűgő- és rendezőkönyvekhez, játszópartitúrákhoz, szólamfüzetekhez, színlapokhoz és egykorú beszámolókhöz (például sajtóhíradásokhoz) – folyamodni, feltéve, hogy fennmaradtak ilyenek. Vagyis az előadások elemzése helyett a szövegkritika módszereit kísérlék meg alkalmazni, általában felemás sikerrel. Előadásomban azt szeretném egy konkrét példából kiindulva illusztrálni, hogy milyen kihívásokkal szembesül a zenés színház történetének kutatója egy 19. századi operett előadási anyagainak tanulmányozása során. E konkrét példa Titipu főhóhéra, Ko-Ko első felvonásbeli belépője William Schwenk Gilbert és Arthur Sullivan *The Mikado* című darabjából. A brit szerzőpáros operettje 1885-ös ősbemutatóját követően nemzetközi sikert aratott: három hónappal azután, hogy 1886 szeptemberében a londoni Savoy Theatre társulata Bécsben vendégszerepelt vele, a budapesti Népszínház is bemutatta Rákosi Jenő fordításában. A darab magyarországi népszerűségéről árulkodik, hogy utánezataként született az első távolkeleti miliőben játszódó pesti operett: Sztojanovits Jenő egyházzenezs és Rothausér Miksa újságíró Turandot-feldolgozása, a *Peking rózsája* (bem. 1888). A *mikádó* népszínházi előadásain Ko-Ko szerepét az intézmény kedvelt komikusa, Németh József alakította, akinek fennmaradt szólamfüzetében (Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Népsz. 513/IV) azonban a szóban forgó dal lejegyzése meglehetősen furcsa. Ennek értelmezésére teszék kísérltet a performativitás jegyében.

Bozó Péter zenetörténész, az MTA BTK Zenetudományi Intézet munkatársa. PhD doktori fokozatát weimari forrástanulmányok nyomán 2010-ben, a budapesti Zeneakadémián szerezte egy Liszt dalainak szentelt értekezéssel. OTKA és TÁMOP posztdoktori ösztöndíjasként az operett magyarországi gyakorlatáról és párizsi kezdeteiről folytatott kutatásokat; jelenleg Bolyai-ösztöndíjas.

MUNTAG VINCE: „Azt is figyelhetik, hogy semmit nem csináltunk.” A dramatikus test és a performatívum önreflexiója Molnár Ferenc és Nadas Péter közös szövegterében

Mohácsi János 2010-es *Játék a kastélyban*-rendezése Nadas *Temetése* felel értelmelte Molnár nyitó instrukcióit. Ez az értelmezői gesztus olyan drámatörténeti kapcsolatra hívta fel a figyelmet, amelyet mindkét dramatikus életmű szakirodalmi egyaránt figyelmen kívül hagyott. Az allúzióként is felfogható közvetlen szövegpárhuzamok ismeretében az elválasztottság különös szimmetriája tűnik fel a recepcióban. Molnár szövegét unásig játssza és olvassa egy olyan hagyomány, amely a mű önreflexiók technikáival nem tud mit kezdeni. Nadas esetében viszont épp fordítva, az önreflexió szakirodalmi elemzése áll értetlenül a színházi fogadtatás hagyományánélkülisége előtt.

Az előadás abból indul ki, hogy a két értelmezői pozíció ugyanabban az alakzatban kapcsolódik össze, mint a két dráma. Molnárnál a test dramatikus szabályozása ad keretet a játéknak, Nádasnál a testszerűség kimondhatatlansága a játék legfőbb akadálya. Az értelmezés tehát azt kérdezi, miként láttatja a test performált képét a dramatikus önreflexió molnári és nádasi módja.

Muntag Vince (1990) idén végez színháztudomány mesterszakon, Molnár Ferenc életművével kapcsolatban több publikációja megjelent. Kutatásai elismeréseként 2015-ben Pro Scientia Aranyéremben részesült.

SCHULLER GABRIELLA: Performansz és a neoavantgárd emlékezete

Előadásomban Halász Péter munkásságának Városi Színházhoz kötődő időszakával, valamint Ladik Katalin *Élhetek az arcodon?* című önéletrajzi regényével foglalkozom. Tézisem szerint performatív stratégiák révén a magyar neoavantgárd „klasszikus” kultikus emlékezetének alternatíváit valósítják meg.

Schuller Gabriella színháztörténész doktor, kutató. Tanulmányai és könyvei a színházi avantgárd történetét építik a magyar kulturális események közé. Kutatásai az avantgárd formanyelv és a gender megértés közös területét jelölik ki.

JÁKFALVI MAGDOLNA: Vér, vizelet, verejték. A performatív realitás

Az előadásban azt a domináns tudományelméleti jelenséget vizsgálom, amely a hatvanas években megjelenő nyelvészeti és színházi eseménysorban azonosságot feltételezve közös nyelvi keretben hivatkozik a szövegek és a testek performativitására.

Előadásom, miként a konferencia célja: kijelölni, elválasztani, megkülönböztetni a valóságképzés színházi (testi) gyakorlatát az irodalmi (nyelvi) konstrukciótól, ezáltal pontosítani a tudományipar értelmezői sablonjait. Az interdiszciplináris homogenitás szétbontását a Schechner-féle *Dionysos '69* újraolvasásával kezdem, és Jan Fabre 2014-es *Mont Olympus*ával zárom, felvázolva, miként válik a kortárs színházban a performance gyakorlata a realista történeti kánon alkotóelemévé.

Jákfalvi Magdolna egyetemi tanár a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Kutatásai a színházi (félre)nézés esztétikai kereteinek, a színházi esemény valóságkonstrukcióinak kialakulására koncentrálnak.

RÉNYI ANDRÁS: A kép színháza. Keretezés, deixis és performativitás Rembrandt *Mordecháj diadala* című rézkarcán

Előadásomban a címben említett, 1641-ben készült kép narratológiai elemzésére teszek kísérletet. A téma az ótestamentumi *Eszter könyvének* egy ismert jelenete, amelynek során Hámán, az amalekita nagyvezér, aki a perzsa birodalomban élő zsidók kiirtására tör, Ahasvérus király parancsára arra kényszerül, hogy legfőbb ellenlábását, a szegény Mordecháj

magasztaló szavak kíséretében, uralkodónak kijáró tisztelettel vezesse körbe a városon. Rembrandt ábrázolásproblémája ezúttal az, hogy miként jeleníthető meg Hámán *belső (láthatatlan, disszimulált)* meghasonlottsága egy olyan közegben, mint a kép, amely kizárólag *külső (látható, manifeszt)* megkülönböztetések segítségével tud artikulálni? Többről van ugyanis szó, mint a narratíva egyes jellemeihez/szerepeihez illő „pszichológiailag” hiteles taglejtések és arckifejezések megtalálásáról és egységes keretbe foglalásáról: így a kép nem volna egyéb, mint egy színpadi rendezés vizuális reprezentációja. A kép színháza azonban nem festett színpad. A narráció képhermeneutikai vizsgálata oda konkludál, hogy Rembrandt a vizuális különbségek gondos adagolásával, a tekintet terelésével és megosztásával készíti a nézőt arra, hogy a szemlélés révén önmaga performálja (játssza le magának) és értse meg a kép *eseményét*.

Rényi András egyetemi tanár, az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetének igazgatója. Kutatási területei: a művészettörténet tudománytörténete, Rembrandt- és Caravaggio-értelmezések, művészettörténeti hermeneutika, a képzőművészeti modernizmus problémái, kortárs képtudományok és kortárs művészet, tánchermeneutika.

MÜLLNER ANDRÁS – PÓCSIK ANDREA: Fedőemlékek. Romák vizuális emlékezete a Kádár-kori Magyarországból

2013 decemberében a Roma Parlamentben zajlott le az az akció, amelynek keretében a Független Színház színészei magyar dokumentumfilmeket „adtak elő”. A nagyrészt a rendszerváltás előttről származó filmek a magyarországi romákat mutatták be, pontosabban az akkori társadalmi és politikai állapotok, valamint a filmkészítők által konstruált romaképet. A színészek ezeket a filmeket (illetve részleteiket) egy fiktív, ugyanakkor politikáló és aktualizáló darab előadása során kommentárokkal látták el. Performatív akciójukban a mozgóképek feltárták freudi értelemben vett fedőemlék-jellegüket, és ezzel összefüggésben feltárult a jelenkori magyar társadalom traumatizált volta is. Az előadásban rejlő dekonstrukció tehát nem a helyettesítő emlékre és annak lebontására irányult (azaz hogy

a konstruált romakép mögött mi volt akkor a valódi trauma), hanem arra, hogy miképpen állnak kapcsolatban a jelenkori állapotok az említett fedőemlékekkel.

Müllner András az ELTE Média és Kommunikáció Tanszékén dolgozik. Fontosabb kutatási területei közül az egyik Erdély Miklós munkássága, ennek költészeti vonatkozásairól a közeljövőben jelenik meg könyve, *Tükör a sötétséghez. Erdély Miklós Kollapszus orv. című kötetéről* címmel. Másik kutatási területe a romák ábrázolása. Ez utóbbihoz kapcsolódik a Romakép Műhely című dokumentumfilm-elemző program, amelyet Pócsik Andreával és egyetemi hallgatókkal közösen szervez.

Pócsik Andrea PhD (film-, média és kultúraelmélet) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetének egyetemi adjunktusa. Kutatási területei: filmtörténet, kultúrakutatás, romakutatás, médiaarcheológia. Az oktatás mellett kortárs művészeti és filmes programok, Müllner András-sal és az ELTE Média és Kommunikáció Tanszék hallgatóival közösen a nyitott filmklubként és egyetemi kurzusként működő Romakép Műhely szervezésében vesz részt.

WIRÁGH ANDRÁS: Hasonmások és performativitás (A fantasztikum jelenlétspektusai James Hogg és Umberto Eco egy-egy szövegében, illetve a *Harcosok klubjában*)

A fantasztikum kétértelmű, elbizonytalanító hatásmechanizmusa sajátos jelenlétkomponensekkel és performatív hangulattal gazdagítja a befogadás aktusát. Előadásomban a fantasztikus irodalom tipikus figurája, a *doppelgänger* köré épülő szövegek segítségével keresem a választ arra a kérdésre, hogy mekkora és milyen jellegű teret biztosít az írásaktus egy immateriális Másik, a hasonmás számára. Bár az általuk teremtett alternatív valóságokon belül látszólag Hogg, Eco és a kortárs botrányíró, Chuck Palahniuk is megnyugtatóan magyarázza a rejtélyes eseményeket, feloldva vagy csillapítva ezzel a kettős jelentés okozta kizökkent állapotot, ennek helyén új problémák jelentkeznek. Ugyanis a metafikció szint-

jén Hogg és Eco bravúros szövege is a (narrátori) hitelesség kontextusába írja vissza a fantasztikumot, míg a Palahniuk-regény filmes adaptációjában egy csak ebben a médiumban megvalósítható effektus készíti a friss tapasztalat sürgős újraértelmezésére a befogadót. Leírhatóak-e ezek az élmények a performativitás segítségével?

Wirágh András doktori fokozatát a fantasztikum és medialitás tárgykörében írott dolgozattal szerezte meg. Az utóbbi időben századfordulós saját történettel, a korabeli irodalom, a némafilm és a tömegkultúra kapcsolatával foglalkozik. Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének fiatal kutatói ösztöndíjas tudományos segédmunkatársa.

PILÁRI DARINKA: Az átváltozás ösztöne. A teatralitás és performativitás keresztmetszete

Az élet teatralizálása című 1912-ben született tanulmányában Nyikolaj Jevreinov a teatralitást mint életösztönt fogalmazza meg, amely során megvalósul a mindenki által szomjazott átváltozás. Példáin keresztül a teatralitást a valóságra adott térteremtő vízióként is értelmezhetjük, amely egzisztenciális függésben van a „helytől”.

Milyen gyakorlat az, amely során teatralitás és performativitás átfedésbe kerül? Mi teszi lehetővé a fogalmi határok átjárhatóságát? Hogyan kapcsolódik egymáshoz a teatralitás ösztöne és a performatív tér?

Feltevéseim szerint performativitás és teatralitás mint cselekvés és hely a térszervezés gyakorlata mentén, a térfelfogás változásában nyerte el vagy vissza közös ontológiai kapcsolatát. A modernizmus scenográfiai és építészeti téri fordulata jelentette a tér performatív tulajdonságának felismerését, illetve a teatralitás újragondolását a színész/előadó és a néző viszonyának és szerepének tükrében. Az esettanulmány Adolphe Appia és Émile Jaques-Dalcroze *Orpheus*-előadásán (1913) alapszik.

Pilári Darinka doktorandusz a Szegedi Tudományegyetemen, kutatási területe a XX. század eleji avantgárd színházépítészeti és táncnyelvi törekvések vizsgálata Közép-Európában, különös tekintettel Émile Jaques-Dalcroze és Adolphe Appia munkásságára. Disszertációját *Mozdu-*

SZÉPLAKY GERDA: Az írott szó megtestesülése. A hang performatív ereje – a hangoskönyvekben

Előadásomban a hang performatív erejét vizsgálom – az írott szöveghez mint vizuális médiumhoz való viszonylatában. Az írott szövegek megkülönböztethetőek aszerint is, hogy megtestesült vagy nem megtestesült szövegekről van-e szó. A megtestesült szövegeket felolvassák, élőszóban elmondják, elszavalják. Az előadás médiuma ilyenkor az előadó testéből kiváló és a befogadó testébe eljutó hang, amely az írott betű, az írott szó megtestesülésének tekinthető. Ilyenkor nem is egyszerűen a szövegek performativitásáról beszélhetünk, hanem ezzel párhuzamosan az előadások/előadók sajátos performativitásáról is.

Az elméleti probléma „szemléltetéséhez” Kornis Mihály prózáját elemzem. Kornisnak egy ideje olyan könyvei jelennek meg, amelyek nyomtatott szövegéhez hangfelvételek társulnak: műveit saját előadásában tolmácsolja. A Kornis-próza recepciójában közmegegyezésnek tekinthető, hogy műveinek legfőbb poétikus intenciója a beszéd, pontosabban a beszéd *mímélése*. A szerző ehhez a kisfiú alakját teremti meg, akinek „hangján” keresztül reprezentálni tudja azt a *beszélő Én*-t, akivel az események – melyek élményszerűek, az átélésen és a jelenbeliségen alapulnak – elsőként történnek meg. Mindezek okán e performativitásra törekvő próza beteljesítéseként foghatjuk fel azt az „új irodalmi műfajt”, amely a beszéddé váló írás végső formáját a hangban, egészen pontosan az író, Kornis Mihály hangjában leli meg. Ahogyan egyik recenzense, Borbély Szilárd fogalmaz: Kornis „nem szöveget hoz létre, hanem a könyveiből emberi hang száll ki. Egy hang szól. A hangoskönyv az ő autentikus műfaja, amely egyesíti magában a színházat és a könyvet”.

Széplaky Gerda (filozófus, esztéta) 2011-ben védte meg doktori disszertációját. Dolgozott az MTA TKI fiatal kutatójaként, a DE BTK Filozófia Intézetében, majd a PPKE BTK Esztétika Tanszékének oktatójaként; 2013 óta az EKE Vizuális Művészeti Intézetének docense. Több filozófiai, esztétikai és művészeti folyóirat, illetve tanulmánykötet szerkesztője; önálló könyve 2011-ben jelent meg *Az ember teste* címmel.

MÉSZÁROS ZSOLT: Társadalmi nemek és performativitás Wohl Stefánia *Aranyfüst* (1887) című regényében

Előadásomban Wohl Stefánia (1846–1889) fő művének butleri olvasatára vállalkozom. A genderteoretikus a szexust olyan beszédaktusként, illetve újrjelölő gyakorlatként értelmezi, amely megköveteli és létrehozza kirekesztéseken és elsajátításokon keresztül a szubjektum „konstitutív” külsejét. Ez a megtestesítés nem egyszeri, hanem ismétlődő folyamat. Meglátása szerint, a „férfi” és a „nő” diszkurzív performativitása képtelen az identitás végleges és teljes megalapozására, azaz a szubjektum soha sem foglalhatja el maradéktalanul azt az ideált, amelyet megközelíteni kényszerül. Az *Aranyfüst* szereplői a feminitás és a maszkulinitás normáinak kötelező citálása révén a koherens test elérésére tesznek szüntelen erőfeszítést, amely egyfelől konszolidálja a heteroszexuális és hegemón normákat, másfelől azok diszkontinuitását és befejezetlenségét leplezi le. A regényszereplők társadalmilag nemiesített felszínén zajló láthatóság és láthatatlanság, hatalom és alávetettség, kitettség és álcázás összjátékán keresztül a nemiség színrevitelét, azaz a nemi imperatívusznak való megfelelés ambivalens folyamatát vizsgálom.

Mészáros Zsolt az ELTE-BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területei a női írás, a nőemancipáció és az irodalom kapcsolata, feminizmus- és nőtörténet, társadalmi nemek és a divat viszonya.

KOVÁCS NATÁLIA: Egy avantgárd művész akciói. Jelenetek Bohumil Hrabal *A gyöngéd barbár* című regényéből

Bohumil Hrabal *A gyöngéd barbár* című regényének egyik jelenetében az elbeszélő és barátja, Vladimír Boudník annyira összevesznek, hogy közösen bérelt szobájukat fallal választják ketté, így választva le önmagukat a másikról. Hogyan értelmezzük a falépítést? A különválás demonstrációjaként? Esetleg a veszekedés folyamatának teátrális gesz-

tusaként? Vagy a különválás (rituális) végrehajtásaként, amely ilyen értelemben performancia is lehet? P. Müller Péter azt írja *A performansz mint térfoglalás* című tanulmányában, hogy a performansz „a (szín)tér meghódítása, elfoglalása, újrastrukturálása, belakása, megvédése (másoktól), elvalótlanítása...” Vajon megfordítható-e az állítás: értelmezhetjük-e a térfoglalást minden esetben performanszként, vajon a tér újrastrukturálása által vagy annak nyomán szükségszerűen performansz jön-e létre? Amikor a két férfi újrastrukturálja a szoba terét, és egy fallal megvédi a másiktól a saját térfelét, az performansz-e? Amennyiben az, a fal milyen kulturális, illetve történelmi utalásrendszer nyit meg, milyen jelentéseket hív elő a szöveg számára? És milyen hatással van mindez az elbeszélés módjára, a szöveg poétikai felépítésére?

Kovács Natália az ELTE BTK doktorandusza, ahol az Irodalomtudományi Doktori Iskola Összehasonlító Irodalomtudomány Programjában vesz részt. Korábban irodalom- és kultúratudomány mesterszakon diplomázott ugyanitt, valamint abszolutóriumot szerzett színháztudomány mesterszakon a Károli Gáspár Református Egyetemen. Érdeklődésének középpontjában irodalom és színház kapcsolata áll, fő kérdése: miként képes az írott szöveg valamely színházi eseményt, performatív aktust megjeleníteni.

HOJDÁK GERGELY: Performativitás és teatralitás Kemény Zsigmond *Férj és nő* című regényében

Kemény Zsigmond 1853-ban született poétikai tárgyú írásaiban (*Eszmék a regény és a dráma körül, Színművészetünk ügyében*) az arisztotelészi drámapoétika korabeli értelmezésének dialektikus hátterére írja fel az új irodalmi sikerműfaj, a regény poétikai jellegzetességeit. A regényíró korai, ugyanakkor sok szempontból a legdrámaibbnak mondható műve az ugyanabban az évben keletkezett *Férj és nő*, amelynek alapszituációja érdekes intertextuális kitekintést kínál Austin performatív beszédaktus-elméletére. A regény hősei, az arisztokrata Kolostory Albert és a bankárlány Norbert Eliz (performatív) jogi értelemben érvényes házasságot kötnek, miközben csak egyikük szándéka igazán őszinte, ami tragikus

konstellációhoz vezet. Albert, a polgárosodó világban régi-új helyét kereső arisztokrácia képviselője, ahogy a politikában, úgy házasságában is „színdarabot játszik”. Mindezeket túl a művet át- meg átszövik a korban népszerű francia színdarabokra (melodramákra és vígjátékokra) történő félreérthetetlen utalások – persze ironikus távolságtartással.

Hojdák Gergely az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója, kutatási területe a romantikus tragikum. Alapvetően a szövegközpontú elemzés híve, de értelmezéseiben a szélesebb körű társadalmi kontextus bevonására is törekszik.